

Η Ελπίδα σε Κρίση

Κουλτούρα και Τέχνη στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

γιώργος μιχελακάκης

Οι Καλλιτέχνες

Η τέχνη, όσο μυθοποιημένος κι' αν είναι ο ρόλος του ταλέντου και της προσωπικότητας του καλλιτέχνη, είναι κατά βάση κοινωνικό προϊόν. Επειδή οι μετανάστες τοποθετήθηκαν στην κατώτερη βαθμίδα της κοινωνικής ιεραρχίας, ο πολιτισμός που δημιούργησαν δεν ήταν δυνατόν να ξεφύγει από τα ταξικά πλαίσια. Χωρίς δίκτυα πολιτιστικά, χωρίς ενημέρωση, χωρίς κατάλληλα περιοδικά, κριτική σκέψη και μεταναστευτικές οργανώσεις που θα έπαιζαν τον σωστό καθοδηγητή. Από την άλλη η βοήθεια που σχεδιάστηκε από το Arts Council για να δίνεται στους νεομετανάστες καλλιτέχνες, τους Ethnics όπως ονομάστηκαν, διαποτίστηκε από την αρχή με το άρωμα της μειονεκτικότητας, καθώς ο όρος Ethnics ταυτίστηκε με την περιφερειακή ανωριμότητα των μη αναπτυγμένων εθνικών κρατών, σε αντίθεση με τα μεγάλα πολιτιστικά κέντρα της «αναπτυγμένης Δύσης» που εκπροσωπούσαν τους «ανώτερους» αισθητικούς κανόνες που πρόβαλε η παγκοσμιοποιημένη οικονομία. Όσοι νεομετανάστες καλλιτέχνες και κυρίως παιδιά μεταναστών ενσωματώθηκαν με επιτυχία στα πλαίσια της πολιτιστικής βιομηχανίας της παγκοσμιοποίησης, το κατάφεραν γιατί εντάχθηκαν στον πολιτιστικό του κανόνα και στις σχέσεις που αυτός απαιτεί.

Στις προηγούμενες σελίδες, δώσαμε μια εικόνα του μειονεκτικού κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος του μετανάστη μέσα στο οποίο οι καλλιτέχνες πρώτης και δεύτερης γενιάς έζησαν και δημιούργησαν. Τώρα θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μια διαχρονική εικόνα των καταστάσεων που προσδιόρισαν σε μεγάλο βαθμό τις γενικές τάσεις που πήρε η μορφή του έργου των μεταναστών καλλιτεχνών μέσα στα χρόνια, καθώς και την δική μας αντίληψη για τη μέθοδο προσέγγισης των καλλιτεχνών και του έργου τους.

Η περίοδος μέσα στην οποία εμφανίστηκαν οι μετανάστες καλλιτέχνες που εξετάζουμε εδώ, δηλαδή η μεταπολεμική περίοδο μέχρι και η πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα, δεν είναι αποκομμένη ή κάτι ξεχωριστό από τις κοινωνικές περιπέτειες της νεωτερικότητας που προσδιόρισαν τις τάσεις που πήρε η τέχνη.

Πρέπει να έχουμε υπόψη μας πως: πριν από την νεωτερική περίοδο, οι καλλιτέχνες όπως και όλος ο κόσμος, ήταν βέβαιοι για τη σημασία και το σκοπό της ζωής, γι' αυτό και η τέχνη επικεντρώνονταν στο να εκφράζει τις κοινά αποδεκτές (θρησκευτικές) αντιλήψεις για τον άνθρωπο και την ύπαρξή του. Αλλά η έλευση της βιομηχανικής, επιστημονικής και πολιτικής επανάστασης στον 18ο αιώνα, προκάλεσε ένα τέτοιο αναποδογύρισμα αξιών, συμπεριφορών και κοινωνικών ανακατατάξεων, που εκφράστηκαν και στις τέχνες. Αλλά ενώ οι προηγούμενες υποθέσεις για τον άνθρωπο και την κοινωνία ανατράπηκαν, οι νέες ποτέ δεν είχαν την γενική αποδοχή ούτε και στο μικρό διάστημα της ζωής των ανθρώπων. Αυτή η νέα κατάσταση έκανε πιο περίπλοκη και προβληματική τη σχέση ατόμου και κοινωνίας. Το άτομο άρχισε να νιώθει ως μια ξεχωριστή ύπαρξη στα πλαίσια πάντα της ομαδικής ζωής. Οι καλλιτέχνες εκεί που πρώτα δημιουργούσαν πάντα μετά από παραγγελία της εκκλησίας, του

παλατιού ή του πλούσιου αριστοκράτη και μαϊκήνα, και πάντα μέσα στα ιδεολογικά πλαίσια και τις αποδεκτές συμβάσεις, τώρα με την έλευση του καπιταλισμού μετατρέπονται και αυτοί σε ελεύθεροι επαγγελματίες, που πρώτα παράγουν το έργο τους και μετά ψάχνουν να το διοχετεύσουν σε μια κοινωνία πολυδιασπασμένη ταξικά, ηθικά, και αισθητικά.

Το ράγισμα στη σχέση ατόμου κοινωνίας που επέφερε ο καπιταλισμός και που διαπέρασε τον 19ο και 20ο αιώνα, διαρκεί μέχρι σήμερα. Κοιτώντας πίσω τους δύο αυτούς αιώνες για να δούμε πως αντέδρασαν οι καλλιτέχνες στις κοινωνικές αλλαγές και τι είδους τέχνη αναπτύχθηκε έκτοτε, μπορούμε να πούμε πως δημιουργήθηκαν δύο διακριτά, ξεχωριστά παρακλάδια τέχνης, που αντιστοιχούν σε διαφορετικούς ψυχολογικούς τύπους ανθρώπων, με διαφοροποιημένες ταξικές, φυλετικές και φυλοτικές ιδιαιτερότητες. Το ένα παρακλάδι τέχνης θα μπορούσαμε να το ονομάσουμε της ομαδικής απελευθέρωσης, ενώ το άλλο της ατομικής απελευθέρωσης. Στο πρώτο παρακλάδι, τους καλλιτέχνες τους απασχολούν θέματα όπως η πολιτική και ιδεολογική έκφραση, η επανάσταση, ο ανθρωπισμός, η περιγραφή της κοινωνίας, η σάτιρα αλλά και το πρόβλημα της επικοινωνίας και των κοινωνικών διεξόδων και λύσεων. Στην δεύτερη κατεύθυνση της ατομικής απελευθέρωσης, τους καλλιτέχνες απορροφά η έκφραση ατομικών καταστάσεων όπως η αγάπη, το σεξ, ο θάνατος, η αρρώστια, η πνευματικότητα, η αισθητική. Αυτό δεν σημαίνει πως δεν υπήρξαν αλληλοεπικαλύψεις, και μετακινήσεις από το ένα είδος στο άλλο στη διάρκεια της ζωής ενός καλλιτέχνη, αλλά σε γενικές γραμμές αυτές οι διαφοροποιήσεις εντοπίζονται σε όλες τις καλές τέχνες, από τη λογοτεχνία και την ποίηση μέχρι την ζωγραφική και την γλυπτική, το θέατρο τη μουσική, τον χορό και την όπερα. Αυτά τα δύο ρεύματα στην τέχνη υπήρξαν παράλληλα σ' όλο το διάστημα της νεωτερικότητας όπως είπαμε, και ανάλογα με την περίοδο και την ιδιαίτερη κοινωνία, τότε κυριάρχησε η μία κατεύθυνση και τότε η άλλη.

Στην αρχή της περιόδου που εξετάζουμε, δηλαδή τις τρεις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες

στην Αυστραλία, η κατεύθυνση στην τέχνη της ομαδικής απελευθέρωσης και σωτηρίας, είχε μια πολύ δυνατή παρουσία. Τότε, είχε γίνει μια μικρή επανάσταση στις τέχνες στην Αυστραλία, καθότι εγκαταλείφθηκε η γλυκερή «υπαιθριακή» τοπιολογία και ο διακοσμητικός και ερωτικός κλασικισμός, που προτιμούσε η αστική τάξη. Αυτά αντικαταστάθηκαν με τον υπερρεαλισμό, εξπρεσιονισμό και τον ρεαλισμό, αν και ο τελευταίος είχε μια παράδοση από τα τέλη του 19ου αι. στην Αυστραλία. Οι νέοι καλλιτέχνες και διανοούμενοι έδωσαν προσοχή στον κόσμο της εργασίας, στα κοινωνικά προβλήματα, καταδίκασαν την ερμηποίηση της φύσης και ζωγράφισαν με συμπάθεια τους ιθαγενείς. Αλλά η αλλαγή αυτή δεν έγινε με ευκολία δεκτή, διότι το συντηρητικό κατεστημένο της εποχής, κυνήγησε συστηματικά τους «μοντερνιστές» καλλιτέχνες κατηγορώντας τους για μπολσεβικισμό! Ότι δηλαδή οι ιδέες τους είναι καταστροφικές για την κοινωνία. Το κλίμα τότε της λογοκρισίας που επικρατούσε στην Αυστραλία, ήταν από τα χειρότερα σε όλο τον κόσμο. Με πάνω από πέντε χιλιάδες τίτλους απαγορευμένων βιβλίων. Με δικαστήρια και φυλακίσεις συγγραφέων, με χορηγίες που δεν δίνονταν στους καλλιτέχνες αν δεν έκαναν προηγούμενα δημόσια δήλωση ότι δεν είναι σοσιαλιστές, και με καταδότες παντού να παρακολουθούν ιδιώτες και δημόσιους υπαλλήλους, για τα πολιτικά τους φρονήματα. Το κατεστημένο της ψυχροπολεμικής εκείνης εποχής δεν έμενε απλά αδιάφορο σε έργα και καλλιτέχνες που δεν το εξυπηρετούσαν, αλλά έπαιρνε δραστικά μαχητική στάση για να τους εξαφανίσει από τη δημόσια ζωή. Σε ένα από τα ευπώλητα μυθιστορήματα εκείνης της εποχής που ερχόταν από την Αμερική, διατυπώνεται η αντίληψη ότι η ομορφιά της αστικής τάξης πρέπει να διατηρηθεί με κάθε μέσο. Λέει ο ήρωας της νουβέλας: «Όταν έβλεπα τα πόδια και τα χέρια της, ευλογούσα τη σκληρότητα της οικογένειάς της, η οποία εδώ και τρεις αιώνες κυνηγούσε τους Ινδιάνους για να εξασφαλίσει την τέλεια άνεση μέσα σ' αυτά τα τόσο λεπτά και σταθερά δάχτυλα». Γι' αυτή την «άνεση» το συντηρητικό κατεστημένο, κυνήγησε τότε ανελέητα και στην Αυστραλία κάθε κοινωνικό ακτιβιστή, την εργατική τάξη, τους διανοούμενους και καλλιτέχνες που ζητούσαν δικαιοσύνη. Αρχικά καθ' όλη την δεκαετία του 40, κυνήγησε ανελέητα τους μοντερνιστές, στις τάξεις των οποίων ήταν κάθε λογής παρακλάδια από τους αφαιρετικούς, μέχρι τους σουρεαλιστές, εξπρεσιονιστές, και τους κοινωνικούς ρεαλιστές κατηγορώντας τους, ότι παρουσίαζαν μια παρακμιακή κοινωνία η οποία δεν άρμοζε στην Αυστραλία. Με τον καιρό περιορίστηκαν στο να κυνηγάνε τους καλλιτέχνες που επέμεναν να στηρίζουν με το έργο και τη δραστηριότητά τους το εργατικό κίνημα και να προβάλλουν την άποψη για την πολιτική θέση που έχει η κουλτούρα στην ταξική κοινωνία.

Η συνέχεια την άλλη Παρασκευή

Στη φωτογραφία:

Ο Ζωγράφος και συγγραφέας Γιώργος Μιχελακάκης (φωτό: Γιάννης Δραμιτινός)